

PAGRINDINĖS BIBLIOTEKININKYSTĖS SĄVOKOS VACLOVO BIRŽIŠKOS REDAGUOTOSE ENCIKLOPEDIJOSE

Apie Vaclovo Biržiškos nuopelnus Lietuvos kultūrai, o per ją, žinoma, ir knygai yra daug pasakyta ir parašyta. Todėl norėtusi pažvelgti į kiek siauresnę kultūrinės veiklos sritį – bibliotekas ir į tai, kas su jomis susiję, pasidomėti, kokią įtaką padarė pats V. Biržiška ir su juo dirbę kiti šviesios atminties žmonės, rengdami visuotinę enciklopediją. Panagrinėsime, kokios bibliotekininkystės sąvokos yra paaiškintos visuotinėse enciklopedijose, kurių vyriausiuoju redaktoriumi buvo V. Biržiška, palyginsime jų aiškinimą Kaune leistoje „Lietuviškoje enciklopedijoje“ ir „Lietuvių enciklopedijoje“, kuri pasirodė jau Jungtinėse Amerikos Valstijose.

„*Biblio* (gr. *biblos* – knyga, *biblion* – knygelė) pradinė dalis žodžių, susijusių su knygos mokslu <...>“ (3, T. 2, p. 473), todėl ir panagrinėsime tokias sąvokas, esančias šiose dviejose enciklopedijose.

Pradėsime nuo *bibliografijos* termino, nes juo įvardyta veiklos sritis siekia seniausius laikus.

„Lietuviškojoje enciklopedijoje“ (2, p. 834–847) „bibliografijos“ sąvokai skirta net 13 skilčių. Nurodyta žodžio kilmė, t.y. kalbos, iš kurių yra kilęs šis žodis, pavadinimo santrumpa, etimonas ir jo vertimas į lietuvių kalbą. Toliau pateikiamas pačios sąvokos supratimas, jo kaita, paaiškinta, ko nederėtų vadinti bibliografija, nes „kiti bibliografai yra linkę B. identifikuoti su knygų mokslu (rus. книговедение, vok. Bücherkunde, lenk. księgoznawstwo)“ (2, T. 3, p. 834–847). Be to, plačiai ir gana populiariai paaiškinta, kam reikalinga bibliografija tiek mokslininkui, tiek mokiniui.

„Lietuvių enciklopedijoje“ šiai sąvokai skirtos 9 skiltys. Taip pat pateiktas etimologinis žodžio aiškinimas bei sąvokos supratimas: „senesne prasme ir reikšme apskritai mokslas apie knygą. Ilgainiui B. sąvoka susiaurėjo, ir dabar – knygų aprašymo mokslas ir pats knygų surašymas bei aprašymas“ (3, T. 2, p. 474–478). Išdėstyti bibliografijos uždaviniai, ištakos, pasaulio patirtis, pateikta žinių apie įvairių mokslo sričių lietuvių bibliografiją, apžvelgta laikraščių bibliografija, paminėti bibliografijos pradininkai. Be šių pagrindinių žinių, abie-

jose enciklopedijose įdėti straipsniai apie bibliografijos institutą, leidinį „Bibliografijos žinios“, o Bostono enciklopedijoje dar galima paskaityti ir apie bibliografijos draugijas bei kongresus.

Aptariamose enciklopedijose yra apie dešimt retesnių žodžių, kurių pirmasis dėmuo *biblio*-. Vienas jų randamas tik „Lietuviškojoje enciklopedijoje“, kurioje ne tik nurodyta žodžio *bibliognozija* etimologija, bet jis įvardytas kaip „terminas, kurį mėgino įvesti kun. Jonas Juozas Rivė (1730–1791) veikale „La chasse aux bibliographes et antiquaires mal advise’s“ (2, T. 3, p. 834). Duotas termino apibūdinimas šiame veikale ir paaiškinta, kad dėl priešpriešos „bibliografijai, kaip knygų aprašymui ir bibliografijai, kaip menui kalbėti apie knygas jų turinio arba istorijos atžvilgiu <...> šis terminas visiškai neprigijo“ (Ten pat).

Dar vienas neprigijęs to paties J. J. Rivė siūlytas žodis – *bibliologija*. Įdomu tai, kad abiejose enciklopedijose jis įvardytas terminu, ir bandoma atskleisti sąvokos turinį. „Lietuviškojoje enciklopedijoje“ plačiau paaiškintas termino paplitimas, ypač Rusijoje, kur vienas bibliologijos draugijos steigėjų A. M. Loviaginas pripažino, kad bibliografija ir bibliologija yra sinonimai (2, T. 3, p. 848). Skaitydami „Lietuvių enciklopedijos“ straipsnį ta pačia tema, pastebime, kad čia minytys išdėstytos glausčiau, o sąvokos turinys paaiškintas labai konkrečiai, be to, paaiškinta, kad „dėl per didelio termino turinio išplėtimo, terminas neprigijo, nes tas sritis nagrinėja specialios disciplinos“ (3, T. 2, p. 479).

Abiejose enciklopedijose galima sužinoti apie *bibliofiliją* kaip apie tam tikrą veiklos sritį bei apie pačios sąvokos kilmę ir raidą. „Lietuviškosios enciklopedijos“ trijų skilčių straipsnis apie tai kiek painokas, nors esmė paaiškinta pakankamai gerai. „Lietuvių enciklopedijos“ straipsnis jau truputį kitoks, parašytas sklandžiau ir čia *bibliofilija* jau įvardijama ne tik kaip „prancūzų naujadaras (bibliophilie), atsiradęs XVII a.“, bet ir palyginamas su kitu panašiu, kartais greta pavartojamu terminu *filobiblija* (pagal de Bury dar XIII a. išėjusią knygą „Philobiblion“, kurioje pirmąkart buvo plačiau rašoma apie knygos pamėgimą). Be to, pabrėžiama, kad „*bibliofilijos* terminas skiriamas nuo *bibliomanijos* – liguisto prisirišimo prie knygos“ (3, T. 2, p. 473).

Enciklopedijose yra ir keletas kiek rečiau vartojamų sudurtinių žodžių, kurių pirmasis dėmuo – *biblio*. Abiejose enciklopedijose išdėstytas sąvokų „bibliomanija“ ir „bibliomantija“ (2, T. 2, p. 479; 3, T. 3, p. 348) supratimas, kauniškėje enciklopedijoje vienu sakiniu paaiškintas „bibliokleptomanijos“ sąvokos turinys.

Apžvelgus šiandien dažniau ar rečiau vartojamus ar visiškai dėl tam tikrų priežasčių neprisigijusius sudurtinius terminus, reikėtų aptarti vieną svarbiausių, prisigijusią ir kol kas nepakitusią sąvoką „biblioteka“. Straipsnis apie bibliotekas užima 20 „Lietuviškosios enciklopedijos“ ir 14 „Lietuvių enciklopedijos“ skilčių. Pirmiausia nurodoma paties žodžio kilmė ir duodama sąvokos paaiškinimas: „platesniam ar siauresniam skaitytojų ratui skiriama kultūrinė įstaiga, pagal planą sistemingai papildoma knygomis ir kitais spaudiniais, laikoma specialiai pritaikintoje patalpoje ir tvarkoma specialistų bibliotekininkų. Tokią reikšmę ir prasmę B. terminas įgijo tik XIX a.“ (3, T. 2, p. 479), toliau paaiškinta, kad „termino turinį tiksliausiai atitinka JAV bibliotekos“, nes „žymi B. dalis neatitinka kurio nors tos definicijos reikalavimo“ (2, T. 3, p. 850–870), o „netinkamas B. sutvarkymas atsiliepdavo ir B. pavadinimuose. Pvz., Lietuvoje B. termino vietoje ilgai buvo vartojamas žodis *knygynas* – knygų rinkinys, atitinkas B. raidos stadiją, kada terūpėjo knygas rinkti į vieną vietą, nesirūpinant, kam tie rinkiniai skiriami. Dabartinėse B. *knygynas* kitur vadinamas *magazinu*, tesudaro organizacinę B. dalį, be kurios negali būti jokios B., bet kuri neaprepia viso B. turinio“ (3, T. 2, p. 479).

„Lietuviškojoje enciklopedijoje“ yra pateikta ir „bibliotekininkystės“ sąvoka, paaiškintas jos turinys, tačiau ji terminologiškai neįvardijama. „Bibliotekininkystė suveda į vieną visa tai, ką turi žinoti kiekvienas bibliotekininkas. Ji liečia dalykus, susijusius su B. organizacija, įtaisymu, vedimu, tvarkymu, papildymu, saugojimu, susijusio su skaitytojais darbo metodus (labiausiai viešosiose B.). Visi tie klausimai ir sudaro paprastai bibliotekininkų kursų, bibliotekininkų mokymų turinį“ (2, T. 3, p. 850–870). Be to, nurodyta bibliotekininkystės literatūra, iš kurios trys pozicijos lietuvių kalba. Abiejose enciklopedijose pateikta ir antroji *bibliotekos* prasmė, kuri tik „Lietuvių

enciklopedijoje" įvardijama terminu, būtent: „*biblioteka* įvairiose kalbose neretai vartojamas terminas kurios nors srities ar įvairaus turinio knygų serijai ar žurnalui pavadinti“ (3, T. 2, p. 486).

Tiek kauniškėje, tiek Bostone leistoje enciklopedijoje yra ir daugiau straipsnių apie bibliotekininkystei priskirtinus dalykus, tokius kaip *katalogas*, *katalogizacija*, *kartoteka*, *dešimtainė klasifikacija*, pateikta žinių apie svarbiausias pasaulio bibliotekas, bibliotekų istoriją, bibliotekų techniką, bibliotekų įstatymus, taip pat bendresnius kultūros reiškinius, tokius kaip knyga, jos atsiradimo istorija, pirmasis knygas, knygų leidybą, knygnešius, knygnešystę, knygų įrišimą, šio amato ištakas. Atskiras straipsnis skirtas skaitymui, jo suvokimui, aptarta skaitymo kokybė ir kiekybė, skaitymo mokymo metodai, nurodyta, kada ir kas pirmasis pavartojo *dokumentacijos* terminą.

Svarbesnieji enciklopedijos straipsniai ir jų autoriai nurodyti kiekvieno tomo pradžioje. Tarp kelių dešimčių „Lietuvių enciklopedijos“ antrojo tomo svarbesniųjų straipsnių yra paminėti paties Vc. Biržiškos rašyti straipsniai apie *bibliofiliją*, *bibliografiją* bei *biblioteką*. „Lietuviškosios enciklopedijos“ trečiajame tome išskirtos ne tik temos, bet ir straipsniai apie bibliografijos institutą, bibliologiją bei bibliomaniją.

Kituose „Lietuvių enciklopedijos“ tomuose tarp svarbesnių straipsnių paminėti P. Skardžiaus apie *enciklopediją*, Č. Grincevičiaus apie *inkunabulą*, pedagogikos skyriaus redaktoriaus P. Maldeikio apie *skaitymą*, P. Gaučio ir V. Čivinsko apie *knygą*, J. Švaisto–Balčiūno apie *knygnešius* ir kai kurie kiti.

Literatūra

1. Lietuviškoji enciklopedija / Vyr. red. V. Biržiška. K.: Spaudos fondas. T. 1–10. 1933–1941.
2. Lietuvių enciklopedija / Vyr. red. V. Biržiška. Boston: LEL. T. 1–36. 1953–1969.

Nijolė BLIŪDŽIUVIENĖ